

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: soltys.marjana@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-125-127

Солтис М. О. Особливості та труднощі перекладу з німецької мови на українську фахової мови психотерапії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 125–127.

УДК: 811.112.2=161.2'25'373.46'276.6:615.851

Солтис Мар'яна Орестівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ТА ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ ФАХОВОЇ МОВИ ПСИХОТЕРАПІЇ

Стаття присвячена фаховій мові психотерапії, її походженню та формуванню в українській мові. Відслідковано вертикальну градацію спілкування мовців у психотерапевтичному процесі. Проведено аналіз формування термінології, її поширення та запозичення з мови-продуцента у мову-реципієнта, вплив мови-продуцента на мову-реципієнта, та аналіз правил, яким підпорядковуються новоутворені слова. Схарактеризовані якості фахового слова, його спільні та відмінні від загальноновживаної лексики риси, а також з'ясована роль перекладача у психотерапевтичному процесі та розглянуто можливі труднощі, що можуть виникати при такому перекладі, а також запропоновані шляхи подолання цих труднощів. Дається також характеристика адекватності та еквівалентності перекладу.

Ключові слова: переклад, фахова мова психотерапії, термін, запозичення, транслітерація, калькування.

Maryana O. Soltys,
PhD Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv

PECULIARITIES AND DIFFICULTIES OF TRANSLATION OF PROFESSIONAL PSYCHOTHERAPEUTIC VOCABULARY FROM GERMAN INTO UKRAINIAN

This contribution focuses on the professional psychotherapeutic vocabulary, its origin and development in Ukrainian, and, more specifically, on the significant influence of German concepts on the development of relevant professional vocabulary in Ukrainian. It identifies a number of specific features of such professional vocabulary, such as clarity and attachment to the profession, that is, the embedment of professional terms in a specific terminological system and their readiness for professional use. The quality that differentiates such terms from other subjects, concepts, or processes is accuracy. The vertical gradation of communication of speakers in the psychotherapeutic process, which involves internal communication of professionals with each other, communication of professionals with non-professionals, inter-professional communication, is explored. The development of relevant terminology, its dissemination and derivation from the source language into the recipient language, the impact of the source language on the recipient language, and the rules that such newly formed words comply with are analysed. Specifically, such derivation is possible in the form of transliteration, calquing, or partial derivation, and the translator may resort to the lexical substitution technique, that is, replace individual lexical items of the basic lexeme in the recipient language. The article further describes the specifics of professional vocabulary and the attributes that are common with and different from general vocabulary and explains the role of the translator in the psychotherapeutic process. Potential difficulties and typical mistakes that may arise during such translation are discussed, and ways for overcoming these difficulties are suggested. It also describes the adequacy and equivalence of translation, where adequacy refers to the source and final texts with reference to the purpose of translation.

Key words: translation, professional psychotherapeutic vocabulary, term, derivation, transliteration, calquing.

Для забезпечення спілкування між носіями різних мов необхідний точний повний переклад відповідного змісту та об'єму матеріалу, що передається. В цьому випадку мова йде про адекватність перекладу. Як стверджують В. В. Балахтар, К. С. Балахтар, то «Адекватність – це співвідношення вихідного та кінцевого текстів, при якому враховується мета перекладу. Переклад тексту можна вважати адекватним, якщо хоча б одна з двох умов збережена: правильно перекладені усі терміни та їх сполучення; переклад є зрозумілим для спеціаліста і в нього немає до перекладача ніяких питань і зауважень» [1]. Перекладач повинен передати адекватно зміст інформації, а також емоційно-експресивне навантаження, в багатьох випадках, якщо йдеться про усний переклад, то значення має естетична складова при передачі перекладу. Якщо мова йде про спілкування носіїв різних мов, які ще спілкуються на певну тематику і ця комунікація передбачає розуміння ними певної термінології, то переклад відбувається у межах певної фахової мови. Для обміну інформацією, для зрозумілої комунікації мовців у різних галузях є намагання надати певним словам відповідного значення. Відтак виникають слова-терміни або фахові слова.

Метою пропонованої статті є ознайомити читача зі специфікою фахової мови психотерапії, встановити шляхи входження у мову відповідних фахових слів та проаналізувати труднощі, з якими стикаються перекладі, що працюють в межах цієї фахової мови. **Предметом** дослідження є фахова мова психотерапії та слова-терміни. **Завданнями** є відслідкувати вертикальну градацію спілкування мовців у психотерапевтичному процесі, провести аналіз формування термінології, охарактеризувати якості фахового слова, його спільні та відмінні від загальноновживаної лексики риси, з'ясувати роль перекладача у психотерапевтичному процесі та розглянути можливі труднощі, що можуть виникати при такому перекладі. За матеріал дослідження взято психотерапевтичний дискурс.

Перед перекладачем, що працює з психотерапевтичним дискурсом, постає тоді трудність, бо його робота полягає не лише в тому, щоб передати іншомовний текст, але й в тому, щоб фахівець розумів контекст на професійному рівні. Бо лише через термінологію вдається науці оперувати поняттями. З розвитком наук формувалась їхня термінологія, при її виникненні фахівці спирались в першу чергу на латинську мову як на спільну мову науки. Така тенденція стосувалась в першу

чергу медицини, з якої пізніше виокремила мова психології та психотерапії. Прикладами слів латинського походження у психотерапії зокрема є *Logotherapie* – *логотерапія*, *Logos* – *логос*, *Nous* – *Ноос*.

Переклад текстів у фаховій мові психотерапії належить до наукових і науково-популярних перекладів, що передбачає точний і чіткий виклад матеріалу, спілкування спеціальною термінологією. У психотерапевтичних, текстах спостерігається широке використання термінів, які несуть основне навантаження. Спілкування у психотерапевтичному процесі відбувається на трьох рівнях, що відповідає вертикальній градації спілкування в межах фахових мов:

Професіонал – професіонал (внутрішнє спілкування професіоналів між собою);

Професіонал – пацієнт (спілкування професіоналів з непрофесіоналами);

Пацієнт – пацієнт або міжфахове спілкування (спілкування експертів з різних галузей).

Якщо переклад відбувається на психотерапевтичному семінарі або конференції, тобто на рівні «професіонал – професіонал», то в цьому випадку вимагається чітка передача термінів, точність висловлення думки, що не допускає можливості різних тлумачень, тобто переклад має бути однозначним. Оскільки переклад є передачею змісту однієї мови іншою, відповідно доводиться шукати відповідники у іншій мові, якщо таких нема, то вони можуть бути формальними як наприклад *Logos* – *логос*, *Nous* – *Ноос*, або вдаватися до інших засобів, тому в цьому випадку важко говорити про адекватність перекладу і тому все частіше зараз говорять про еквівалентність перекладу і у мові реципієнта шукаємо еквівалент до того чи іншого терміну. Як наприклад слово німецьке слово «*Sinn*» має багато можливостей перекладу, але у психотерапевтичному контексті еквівалентом буде «*сенс*».

За визначенням Л. Гофмана фахова мова є сукупністю усіх мовних засобів, що використовуються в обмеженій комунікативній сфері для порозуміння людей, причетних до цієї сфери [6, с. 175]. Мову психотерапії беззаперечно можна назвати фаховою мовою, так як вона використовується у певній комунікативній сфері, а вертикально представлена на трьох названих вище рівнях спілкування між користувачами цієї мови. Часто на виникнення та поширення відповідної фахової мови впливає, розвиненість цієї галузі науки у відповідній країні і з розвитком відповідної галузі зростає кількість цих термінів, які спочатку стають неологізмами, а пізніше їхнє існування фіксується у фахових словниках. Так основоположником напрямку вільних асоціацій є Зигмунд Фройд, завдяки працям якого психотерапія набуває свого розквіту, а також засновниками інших психотерапевтичних шкіл були австрійці за походженням Адлер та Франкл, отож багато термінів у галузі психотерапії є німецького походження або ввійшли у німецьку насамперед з латинської мови.

З'ясуємо насамперед, які якості притаманні фаховим мовам і, відповідно, фаховим словам. Формування фахових слів повинно відповідати певним умовам. За допомогою цих слів повинні вести спілкування фахівці певної галузі, і за фаховими словами можна ідентифікувати власне фахову мову. Слід однак зазначити, що усі характеристики фахового слова не можуть одночасно підходити для однієї лексеми, таке можливе лише у ідеальному випадку. Проаналізувавши твердження Гофмана та Рельке стосовно якостей, які притаманні словам-термінам, можна сформулювати наступні положення [6, 7].

Одна з таких якостей – зрозумілість. Тут йдеться передусім про реципієнта, чи йому зрозуміле те чи інше фахове слово. Словам-термінам притаманна прив'язаність до фаху, тобто фахове слово належить до певної термінологічної системи, і лише у таких рамкових умовах є зрозумілим.

Якість, яка відмежує слова-терміни від інших предметів, понять, чи процесів – це точність [6, с. 163]. Її не можливо певним чином виміряти, але вона охоплює якість визначення фахового слова і його фіксацію у системі фахової мови. Візьмемо для прикладу слово «кислота», яке у хімічній статті буде мати одне значення, а у журналі автолюбителів – інше. Отже, контекст посідає чільне місце у розумінні того чи іншого терміну.

З іншого боку, Рельке називає іншу якість фахових слів, а саме сміливість, маючи на увазі сміливість вживання [7, с. 61; 6, с. 163] певного терміну в різних галузях. Традиційне вживання терміну може витіснитись іншими контекстами, і він набуватиме нового значення. Цю якість можна вважати антонімічною точності, і через це важче сформулювати дефініцію терміну, оскільки виникає полісемія.

Фонетично термін повинен відповідати нормам фонетики мови, у яку він входить, відповідати також її граматичній парадигмі, термін повинен бути здатним брати участь у подальших дериваційних процесах, бути семантично прозорим.

Відповідно до того, на якому вертикальному рівні спілкування відбувається комунікація між мовцями, вона може відрізнятись також в межах однієї фахової мови. При спілкуванні «професіонал – пацієнт» можуть залежати наповненість мови та мовна поведінка часто від ситуації та соціального походження, освіченості мовців. На рівні «професіонал – пацієнт» значення має часто також мова тіла і невербальна ситуація.

Для перекладу тексту з психології чи психотерапії перекладачеві потрібно спочатку ознайомитися з особливостями цієї науки як і будь-якої іншої, адже без знань у цій галузі перекласти текст вкрай складно. Не завжди вдається з контексту зрозуміти зміст терміну, це пов'язано також із вживанням ідіом та стилістикою тексту. Мова психотерапії та психології досить метафорична. Лише опанувавши спеціальну термінологію і можливі способи її перекладу можна досягти адекватного перекладу. Щодо способів перекладу психотерапевтичної термінології, то тут варто відзначити, що вибір того чи іншого способу перекладу представляє для перекладача певні труднощі, оскільки деякі терміни, особливо нові, не мають еквівалентів у цільовій мові, більш того не існує усталених паралелей, які б були зафіксовані у словнику.

Слід виділити такі причини помилок, що виникають при перекладі німецьких психотерапевтичних текстів українською мовою:

- переклад залежить в першу чергу від ступеня знання перекладача відповідної термінології та мовної ситуації;
- не завжди контекст дозволяє однозначно розкрити зміст терміну;
- трудність для перекладача може скласти наповненість мови ідіомами, чи метафорами;
- при роботі перекладача зустрічаються терміни, що не мають аналогів у мові-реципієнта.

Отже, помилки під час перекладу можуть бути обумовлені різними причинами. Уникнути їх допомагає знання предмета обговорення і наявність зрозумілого широкого контексту. Однак в умовах відсутності усталених німецько-українських паралелей, закріплених словниками, сам процес перекладу психологічних термінів є складною справою.

Особливим викликом для перекладача є ситуація, коли термін у мові реципієнта не має еквівалента. Тоді постає питання як його передати, чи просто запозичити його методом калькування і записати за правилами орфографії мови-реципієнта або ж зберегти оригінальне написання, чи можливо перекласти на рідну мову і знову ж таки як перекласти, чи буквально, чи описово. Зрозуміло, що новоутворений термін повинен бути вдалим, відповідати правилам терміносистеми, здатним брати далі участь у процесах словотвору.

Як стверджують вчені А. С. Д'яков та Т. Р. Кияк нові терміни можна утворити шляхом побудови похідних слів, усічених слів, інша можливість використовувати терміни, що вже існують і розширити їхнє значення, і звичайно запозичення терміну з іншої мови. У різних мовах творення терміну може бути різним. Крім того «способи утворення нових термінів передбачають використання внутрішніх ресурсів мови. І хоча при цьому можуть виникати гібридні слова з іншомовним коренем (типу агрегування, розвантаження тощо) або з іншомовним префіксом (антитіло) чи суфіксом (типу читабельний) – все одно, вирішальну роль грає тут саме елемент рідної мови» [3, с. 75].

Проаналізувавши психотерапевтичні тексти та психотерапевтичний дискурс загалом можна виділити наступні форми перекладу:

Запозичення у формі транслітерації, зокрема *Gestalt – феутальт*. Але таке запозичення, як зазначалось вище, може враховувати внутрішні ресурси мови і не бути повною транслітерацією, напр. *Trigger – тригер*, *Trieb – триб*, *Logotherapie – логотерапія*. Транслітерування в цьому випадку не повне, зокрема не передається подвоєння приголосних, чи довгість або короткість голосних звуків, а також утворюються гібридні слова з використання іншомовного кореня та закінчення, притаманного мові-реципієнту.

Калькування – тобто переклад всіх частин словосполучення відповідно засобами мови-реципієнта. *Posttraumatische Belastungsstörung (PTBS) – посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)*, при чому вживається калькування базової лексеми та її скорочення.

Перекладач може вдаватися також до прийому лексичної заміни, тобто замінювати окремі лексичні одиниці базової лексеми у мові-реципієнта, робити це можна з метою конкретизації терміну і використовувати при цьому еквіваленти з інших мов, напр. *Zwangsstörung – obsesивно-компульсивний розлад*.

Часткове запозичення, коли запозичується лише внутрішня форма, можуть залишатися транслітеровані без змін корені, навіть основи, при цьому додаються або міняються префікси, суфікси та закінчення мови-реципієнта: *Psychoneuroimmunologie – психонейроіммунологія*, *Noo-psychoneuroimmunologie – ноо-психонейроіммунологія*, *Noopsychosomatik – ноопсихосоматика*, *Neuromediator – нейромедіатор*, *нейромедіатори*, *нейропінтиди*,

Можливе також опущення в мові-реципієнті певних лексичних одиниць, якщо термін розкриває значення: *Humanmedizin – медицина*.

При спілкуванні на рівні професіонал-професіонал, а також професіонал – пацієнт мові психотерапії притаманна метафоризація, яка спрощує сприйняття складних речей і часто метафорою послуговуються для пояснення терміну. Наведемо кілька прикладів: *внутрішній голос*, *травматична подія*, *травма прив'язаності*, *проекція травматичної події*. Для такого перекладу перекладач повинен володіти фоновими знаннями країни мови-продуцента, щоб зрозуміти зміст та мови-реципієнта, мати регіональні знання, розуміти значення жесту, володіти країнознавчими знаннями тощо. А також володіти глибокими пізнаннями з міфології, літератури, мистецтва, філософії. Спираючись на давньогрецьку міфологію теж виникли терміни у психотерапевтичному дискурсі: *едіпальний*, *комплекс Едіна*, *комплекс Електри*.

Отож, викликами, які постають перед перекладачем фахової психотерапії можуть бути: брак фонових знань, неоднозначність терміну, що веде до нерозуміння контексту, значна ідіоматичність та метафоризація термінів-словосполучень, нездатність встановити семантичний зв'язок між компонентами мови-продуцента та мови реципієнта, відсутність усталених німецько-українських термінів. Адекватність чи то еквівалентність перекладу фахової мови психотерапії можна досягнути за допомогою запозичення, транслітерації, калькування, лексичної заміни терміну, додавання та опущення лексичних одиниць при перекладі, конкретизації перекладачем чи терміну, чи мовної ситуації загалом. Позаяк фахова мова психотерапії знаходиться ще на шляху формування, важливе значення має фіксація нових термінів в українській терміносистемі, укладання відповідних словників тощо.

Література:

1. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу (підсумки VI міжнародної науково-практичної конференції «Спецпроект: аналіз наукових досліджень. URL: <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>
2. Будяньський А. І. Особливості перекладу українською мовою англословної термінології у галузі психології / Будяньський Андрій Ігорович. Харків, 2018. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/13695/2/Pereklad_18_Kovalchuk_Yakovenko.pdf.
3. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
4. Котовські Г. Ф. Екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники формування фахової мови психотерапії в Україні. *Не йти вперед – це йти назад: збірник на пошану Паславської Алли Йосипівни*. Львів: Паїс, 2013. С. 158–162.
5. Солтис М. О. Властивості скорочених слів як термінів та їхнє вживання у галузі туризму. *Іноземна філологія*. Вип. 129. Львів, 2016. С. 41–47.
6. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. *Eine Einführung*. Berlin: Akademie-Verlag, 1987.
7. Roelcke Th. Fachsprachen im Alltag. Berlin, 1999. S. 250.